

טרור הבוודדים - השב"כ במערכת 'גודל השעה'

אריק ברבינג (האריס) ואור גליק¹

באירועים שכוננו "גודל השעה", בלט דפוס חריג של פיגועי "בוודדים" שהוצאו לפועל על ידי פלסטינים צעירים, שאינם משתייכים לארגון טרור. תוך שהם שואבים השראה זה מזה, חוליות קטנות ויחידים תכננו וביצעו פיגועי דקירה, דריסה וירי. השינוי שחל בתופעת הטרור מושרש בהקשר האזורי של ערעור סמכות ההנהגה הפוליטית המסורתית במזרח התיכון וגם במציאות הכלכלית, החברתית, הדתית והפוליטית של הפלסטינים עצמם. איום הבוודדים הציב בפני השב"כ אתגר מודיעיני עצום ובלתי צפוי. האיום אילץ את השב"כ להרחיב את המומחיות המסורתית ולהתחיל לפעול במרחבי פעולה חדשים - האינטרנט והרשתות החברתיות - תוך יצירת שיתוף פעולה עם יתר הגופים המופקדים על ביטחון המדינה כדי לאפשר התרעה, הרתעה והכרעה של הטרור.

בבוקר 14 ביולי 2017 נכנסו שלושה מחבלים, ערבים ישראלים תושבי אום אל-פאחם, למתחם הר הבית בירושלים. אחריהם נכנס סייען שנשא תיק עם כלי נשק - שני תתי-מקלעים מדגם קרלו ואקדח. הארבעה נכנסו למסגד אל-אקצא, והסייען עזב את המקום ללא התיק. כמה דקות מאוחר יותר נורו למוות שני שוטרי משמר הגבול בשער "באב-חוטא" (שער הסליחה), ושוטר נוסף נפצע. מייד לאחר הפיגוע ולאור החלטת הקבינט נסגר הר הבית באופן הרמטי לכניסת מוסלמים - החלטה שלא מומשה זה עשרות שנים.

בכירי מערכת הביטחון והדרג המדיני התכנסו במהירות. לאחר מספר שעות של התייעצות החליט הדרג המדיני, בהובלת ראש הממשלה, על התקנת שערי כניסה להר הבית עם גלאי מתכות ("מגנומטרים"). ההחלטה הזו הציתה אש בשדה קוצים. המופתי של ירושלים הוציא פתווה - פסק הלכה מוסלמי - אשר אסר על המוסלמים

¹ אריק ברבינג היה בעבר ראש מרחב ירושלים ואיו"ש וראש אגף הסב"ר בשירות הביטחון הכללי. סרן אור גליק שימשה עד לאחרונה עוזרת מחקר במרכז דדו.

להיכנס להר הבית עד אשר יוסרו גלאי המתכות. במשך כל אותו שבוע חלה הסלמה ברטוריקה הדתית-מוסלמית, תוך קריאות הסתה במסגדים בירושלים וביהודה ושומרון, והן תרמו לפרוץ הפרות סדר בירושלים.

שבוע לאחר הפיגוע בהר הבית, בערב שבת 21 ביולי, רצח נער פלסטיני בן 19 חמוש בסכין מטבח את שלושת בני משפחת סלומון בחלמיש. חקירה מהירה גילתה כי מדובר במפגע בודד, אשר ביצע את הפעולה כנקמה על האירועים בהר הבית ובהשראתם. הנער, תושב הכפר כובאר הסמוך לחלמיש, כתב רשומה ("פוסט") ברשת החברתית "פייסבוק", וזאת הייתה לשונה: "מ[ה] הם חיי [כ]שרוצחים נשים וילדים וכשמטנפים את אל-אקצא שלנו". הגפרור שהוצת בהר הבית הדליק את השריפה ברחוב הפלסטיני.

הפיגוע בחלמיש לא היה מקרה יחיד. יחד עם מאות ניסיונות לפיגועים שהתרחשו לפניו, ועשרות פיגועים שהתרחשו למרבה הצער גם אחריו, אירוע חלמיש היה חלק מתופעת הטרור, אך מסוג שונה. הטרור החדש אינו נושא מאפיינים של הטרור שאליו "התרגלנו" ושב טיפלנו באינתיפאדה הראשונה והשנייה. אמצעי הלחימה הם אחרים, דרכי הפעולה הננקטות אינן רגילות, ובעיקר הפרופיל האנושי של המפגעים שונה מהותית - המחבלים הם צעירים יותר, והם חסרי שייכות ארגונית.

זאת תמצית הבעיה שניצבה לפתח שירות הביטחון הכללי במערכה המכונה "אירועי גודל השעה". מאמר זה מבקש לתאר את השינוי שחל במאפייני הטרור הפלסטיני, ואת המענה המהיר שגיבש שירות הביטחון הכללי ("השירות") ל"טרור הבודדים". השירות נדרש לשנות את דפוסי הפעולה המסורתיים שהתאימו להתמודדות עם טרור מאורגן, ולאמץ שיטות עבודה ואיסוף מודיעין על בודדים. באמצעות פעילות נרחבת וחדשה ברשת האינטרנט וברשתות החברתיות, תוך יצירת שיתופי פעולה מגוונים עם כלל מרכיבי המערכת הביטחונית ביהודה ושומרון, הצליח השירות להתריע על טרור הבודדים, להכריעו ולהרתיעו מביצוע פיגועים נוספים.

עליית "טרור הבודדים"

תופעת "המפגעים הבודדים" אומנם התפרצה בעוצמה ב־2015, אך ניתן לזהות את ניצניה כבר בשנים 2007-2008. את הפיגוע הקשה של רצח שמונת הנערים בישיבת מרכז הרב ביצע מפגע עם תפיסות עולם סלפיות-ג'יהאדיסטיות,² שפעל לבדו ללא סיוע של תשתית של ארגון כלשהו. דפוס פעולה זה המשיך במפגעים שנהגו טרקטורים וכלי רכב, ושפעלו בספונטניות וללא ארגון מוקדם. למרות זאת עד 2014 פיגועי הבודדים לא היו דומיננטיים, הן בעוצמתם והן בתדירותם, ולכן הם לא קיבלו התייחסות כתופעה נפרדת הדורשת מענה מיוחד. רוב הפיגועים הקשים היו פרי הטרור המאורגן,

² זרם קיצוני בתנועת הסלאפית באסלאם הסוני. על פי האידאולוגיה של הזרם הג'יהאד הוא כלי מרכזי לתיקון העולם, ועל כן מוטלת על המאמינים חובה לפעול בדרכי מלחמה נגד דתות אחרות ונגד מוסלמים שאינם נוהגים לפי דרכי האיסלאם.

ואליהם נערך השירות והשקיע מאמצי איסוף וסיכול. את תחילת השינוי ניתן למצוא באירועי הדריסה והירי במהלך אוקטובר-נובמבר 2014. לא בכדי נראו סימני השינוי סמוך למבצע "שובו אחים" לשחרור שלושת הנערים החטופים. בניסיון למצוא את הנערים ערכו צה"ל, השב"כ ומג"ב חיפושים ומעצרים נרחבים, כולל הטלת סגר על חבל יהודה והצבת מחסומים סביב הכניסות לחברון ועל הכבישים המתחברים לעוטף עזה. במידה רבה מבצע "שובו אחים" תרם לפריצת גל הפרות סדר בערים הפלסטיניות באיו"ש. הן התחזקו עוד יותר על רקע מערכת "צוק איתן" והפרות הסדר במזרח ירושלים וכללו הצתות, ונדלזים ופיגועים באמצעות אבנים ובקבוקי תבערה שהושלכו על כלי רכב והרכבת הקלה בירושלים לצד פיגועי דריסה וירי. המתפרעים היו תושבי מזרח ירושלים, בעיקר קטינים.

הפרות הסדר והפיגועים נמשכו גם במהלך שנת 2015. בשנה זאת הר הבית היה המוקד לאירועים. אומנם המתיחות סביב הר הבית התקיימה כבר לפני כן (ראו למשל את נסיון ההתנקשות של מפגע בודד בחבר הכנסת יהודה גליק), אך ב-2015 חלה עליית מדרגה. שינוי בזמנים ובנוהלי הכניסה להר הבית ועלייה של חברי כנסת יהודים למתחם יצרו בקרב הציבור הפלסטיני תחושה שישראל מבקשת לשנות את הסטטוס קוו במסגד "אל-אקצא", ועל כן המוסלמים צריכים להגן על הר הבית מפני היהודים. תחושות הרחוב הפלסטיני קיבלו סיקור נרחב מצד התקשורת הפלסטינית וזכו לתהודה רחבה ברשתות החברתיות. המספרים מוכיחים באופן בולט שהיה מדובר בתופעה חדשה ולא באירועים בודדים דמויי פיגועי עבר. במהלך חודש אוקטובר 2015 התרחשו 39 פיגועי דקירה, דריסה וירי, בנובמבר התרחשו כ-30 פיגועים, ובחודש דצמבר נימנו כ-27 פיגועים. כלומר בשלושה חודשים עוקבים התרחש פיגוע מדי יום.

התופעה המתוארת זכתה לכינוי "אינתיפאדת הבוודים" או "אינתיפאדת הסכינים" - רמז עבה למאפייני הפיגועים. בניגוד לפיגועי עבר המפגעים לא היו גברים בגילאי 23-27, אלא צעירים יותר בהרבה (16-20), רווקים, ובין המפגעים נצפתה מעורבות גבוהה של נשים, במיוחד רווקות. כשליש מהמפגעים היו נערים בגילאי 13-18. זאת היא שכבת גיל צעירה שאומנם נטלה בעבר חלק בהפגנות ובהפרות סדר, אך היא לא הצטרפה עד אז למעגל מבצעי הפיגועים.

המפגעים פעלו לבד ובספונטניות, בלי להודיע לבני משפחה על כוונותיהם, כיחידים שאינם שייכים לארגוני הטרור, וארגוני הטרור לא הכינו או צידו אותם באמצעי לחימה לפיגוע. המפגעים לא החזיקו באידיאולוגיה אסלאמית, וכמה ממבצעי הפיגועים ניהלו אורח חיים חילוני למדי.³ הכינוי של "פיגועי הבוודים" דבק גם בפיגועים של חוליות קטנות, אף על פי שלא ניתן להגדיר חוליה כבודד. ובכל זאת, משום שבשתי התופעות המפגעים אינם שייכים לארגון, הוכנסו גם פיגועי החוליות למניין התופעה המתוארת לעיל.

³ מסמך פנימי.

המפגעים השתמשו באמצעים הזמינים בכל בית, כמו סכין, מספריים ורכב. היעדים שלהם היו קרובים ורחוקים. למשל ברצח דפנה מאיר ז"ל ביישוב עתניאל הגיעו המחבלים מהכפר הסמוך ליישוב. לעומת זאת ברצח של שוטרת מג"ב הזר כהן ז"ל בירושלים תקפו המחבלים עם נשק מאולתר אחרי שעברו מסלול ארוך מג'נין שבצפון השומרון.

פעולות ההכנה כללו לעיתים קנייה או הרכבה של כלי נשק פשוטים, החזרת חובות וכתובת פוסט בפייסבוק כמעין "צוואה" שהעידה על המניע לפיגוע ושכללה מילות פרידה - וזאת משום ש'המפגעים הבודדים' פעלו במחשבה שלא ישובו מהפיגוע. בעיה מרכזית הייתה ההשראה ששאבו המחבלים אלה מאלה. באמצעות שימוש ברשתות חברתיות וערוצי המדיה השונים הציפו את איו"ש תמונות וסרטונים של הפיגועים והביאו להדבקה של רעיונות, השראה ומוטיבציה לפעולה. גם ארגוני הטרור המסורתיים ניסו למנף את גל הטרור לתועלתם תוך שימוש בערוצי המדיה השונים, אך הבודדים בחרו שלא להשתייך לארגוני הטרור, גם לא סמלית. תופעת זו יצרה מספר שאלות שהעסיקו את השירות והן: כיצד 'טרור הבודדים' נוצר? מה הם מאפייניו ומה מניע אותו? מה מביא השראה להמשך הפיגועים יום אחר יום? **ובעיקר - כיצד מונעים את התופעה?**

טרור הבודדים - שכבות עומק ומרכיב ההשראה

כדי להבין מדוע דווקא צעירים וקטינים (13-29), שהם שליש מהאוכלוסייה הפלסטינית ברצועת עזה ובאיו"ש, הוציאו לפועל את הפיגועים, נבין תחילה את הסביבה שבה חיו אותם הצעירים, ואת הלכי הרוח שלהם, ומה השפיע עליהם להפוך למפגעים בודדים.

מניעים קהילתיים ודתיים - הר הבית והמבצעים בעזה

הפרות הסדר והפיגועים בשנים האחרונות היו באופן מובהק תגובה ואף נקמה על פעולות ישראל בהר הבית ומבצעי "שובו אחים" ו"צוק איתן". אירועים אלה יצרו תנופה של הזדהות המונית ומעורבות גבוהה של הציבור הפלסטיני הרחב, והם הפכו כר פורה לפיגועים נגד יהודים. דוגמה בולטת היא הפיגוע באוטובוס "דן" בתל אביב בינואר 2015, שבמהלכו מחבל (שוהה בלתי חוקי מטול כרם) שהחזיק ברשותו סכין, דקר כ-12 איש. בחקירתו טען המחבל שפעולות ישראל ב"צוק איתן" היו הרקע למעשיו. גם הוא היה מפגע בודד ולא נמנה על ארגון כלשהו. המוקד בעניין זה הוא הדרך שבה נתפסות פעולות ישראל בעיני הצד הפלסטיני.

להר הבית יש תפקיד מרכזי בעיצוב הזהות הפלסטינית. חשיבותו כסמל מוסלמי - בית התפילה השלישי בחשיבותו באסלאם - מעניקה לציבור הפלסטיני טעם וייעוד כקהילה המופקדת על המקומות הקדושים לדתם. בכך נבדלת הקהילה הפלסטינית מערביי מצרים, לבנון וסוריה. ההקשר הדתי תורם להתנגדות לפעולות

הישראליות זאת משום שישראל, ובמקור התנועה הציונית, נתפסת איום דתי שיש להתלכד מולו ולהתנגד לו. במאבק זה המרכיב הדומיננטי הניצב מול ישראל הוא תושבי מזרח ירושלים הרואים עצמם "מגיני אל-אקצא".

המגנטומטרים שהותקנו בכניסות להר הבית בתגובה לפיגוע בו (צילום: משטרת ישראל)

ניתן לזהות שתי מגמות היסטוריות בקרב הפלסטינים בהקשר של הר הבית. ראשית, התפיסה של קדושת הר הבית הורחבה מעבר לכיפת הסלע ולמבנים נוספים, והיא כוללת כעת גם את החומות והשערים, שגם עליהם יש להגן. שנית, יש חוסר אמון גמור כלפי הכוונות של השלטון הישראלי בכלל וכלפי פעולותיו בהר הבית בפרט. לכן כל פעולה ישראלית, אם הייתה בתמיכה ממשלתית ואם לא, הביאה לתגובה פלסטינית חריפה. כך למשל מהומות הר הבית בשנת 1990 פרצו בשל פעילות של נאמני בית המקדש, ופתיחת מנהרות הכותל בשנת 1996 הובילה לשלושה ימים של מהומות אלימות שבהן נהרגו 17 חיילי צה"ל. כמובן הדוגמה הזכורה מכולן - פריצת האינתיפאדה השנייה - התרחשה בעקבות עליית ראש הממשלה לשעבר אריאל שרון להר הבית. לכן גם הצבת גלאי המתכות ב־2017 נתפסה כהתרסה וכהפגנת הריבונות הישראלית, ולכן החל המאבק על השליטה בהר הבית.

חשוב להדגיש כי הר הבית הוא מכנה משותף המצליח לייצר הזדהות בקרב כלל הרחוב הפלסטיני (והערבי בכלל במזה"ת), אצל צעירים ומבוגרים, חילוניים ודתיים, מתונים וקיצוניים. לכן סוגיית הר הבית זוכה לתהודה נרחבת בתקשורת הערבית ועולה פעם אחר פעם כמקור למתיחות בין ישראל לפלסטינים. מעניין לציין שלא נראתה השפעה דומה של ארגון דאע"ש על הציבור הפלסטיני. למרות הדומיננטיות

שלו באזור, הארגון אינו נתפס כתנועה דתית משפיעה, והתופעה היא אפילו הפוכה - התנועה דחוייה בגלל הרעיונות הקיצוניים שלה.

בעוד שהר הבית מעורר את הרגש הדתי והלאומי של הפלסטינים, המבצעים הישראליים בעזה, "עופרת יצוקה", "עמוד ענן" ו"צוק איתן", מעוררים רגשות והזדהות רגשית. ההרוגים הרבים, ביניהם בלתי מעורבים, נשים וילדים, ההרס והחורבן הכללי שהוצגו בתקשורת ובערוצי המדיה השונים ברשת, עוררו זעזוע עמוק והזדהות נרחבת של הרחוב הפלסטיני באיו"ש עם הפלסטינים בעזה.

במהלך מערכת "צוק איתן", כשרוב העיניים היו נשואות לעזה, הפרות סדר באיו"ש היו עניין יום-יומי, כולל יידוי אבנים ובקבוקי תבערה, והן הסתיימו לא אחת בירי חי של כוחות צה"ל. האווירה המתוחה לוותה גם בחיכוכים בין חיילי צה"ל לבין צעירים פלסטיניים בגדה. בעבר ההזדהות הפכה לזעם שהתבטא בהפרות סדר רבות ופיגועים מאורגנים, אך בשנים האחרונות, בעיקר בזמן המערכה, פעולות הרשות הפלסטינית סיעו מאוד לשמירת השקט באיו"ש ולצמצום החיכוך - משום שחמאס ותשתיות הטרור שלו באיו"ש הן יריב משותף לרשות ולישראל. לכן במהלך המבצע כוחות מילואים רבים יחד עם חטיבת "כפיר" פעלו לפגיעה בתשתיות חמאס תוך ביצוע מעצרים מדי לילה.

הטיפול היסודי של כוחות הביטחון של ישראל הצליח להביא הצליח להביא למניעת פיגועים מהסוג של האינתיפאדה השנייה. אך הזעם ברחוב לא נעלם, הן על פעולות צה"ל בעזה והן על פעולות צה"ל בגדה, והתנקז לפעולות שנעשות בידי בודדים המונעים מרצון לנקמה בישראל.

הנוכחות הצבאית הישראלית

מרבית המפגעים נולדו לתוך פעולות צה"ל במבצע "חומת מגן" בשנת 2002 ולהשלכות של המבצע על חיי היום-יום. במהלך המבצע השתלט צה"ל על כל הכפרים והערים הפלסטיניות ביהודה ושומרון ופתח במתקפה אגרסיבית נגד ארגוני הטרור הפלסטיניים. מטרות המבצע היו מעצר מחבלים ונותני החסות שלהם, החרמת נשק ואמל"ח המיועדים לפגוע בישראל, לחשוף מתקני טרור, מעבדות חבלה, מפעלי ייצור נשק ומתקני מסתור ולהשמידם וגם "לפגוע בכל מי שיאחז בנשק ולשתק כל מי שינסה להתנגד לפעולת הכוחות ולסכן אותם, ולהימנע מפגיעה באוכלוסייה האזרחית".⁴

המבצע שכלל הפעלה במקביל של חמש אוגדות, הביא לבלימת גל הטרור הרצחני של האינתיפאדה השנייה. המבצע יצר הרס רב לבתים ולרחובות, בין היתר בשל שיטת ה"מעבר בין קירות" והרס בניינים שלמים על מנת לצמצם את אזור הלחימה. התוצאה העיקרית של המבצע הייתה הגברת חופש הפעולה של צה"ל בשטחי יהודה

⁴ מתוך מטרות המבצע כפי שהציגן ראש הממשלה אריאל שרון בהודעה מדינית שמסר לכנסת ב-8 באפריל 2002.

ושומרון, והיום צה"ל יכול להכנס לשטחי A כמעט בכל לילה לשם מעצר מבוקשים, והכתרים, המחסומים והסגרים הפכו לשיטת פעולה מקובלת גם אחרי שהמבצע הסתיים באופן רשמי.

זעם ברחוב הפלסטיני אחרי הפגנה נגד מחסום קלנדיה
(צילום: Omar Robert Hamilton, Fliker)⁵

אלה המראות והחוויית שאליהן גדלו המפגעים הצעירים שלקחו חלק בגל הטרור בין השנים 2015–2017. תפיסת המציאות שלהם היא של עם כבוש שאדמותיו נלקחו ממנו. תחושת הייאוש והיעדר התקווה לעתיד טוב יותר רווחת בקרבם. הם ומשפחותיהם נתקלים בחיילי צה"ל ובשליטה ההדוקה של ישראל בצירי התנועה ובמעברים, והם חווים קושי בתנועה חופשית ועיכובים של שעות מרובות.

מצוקה כלכלית

מלבד הנוכחות המסיבית של כוחות צה"ל ביהודה ושומרון בראש סדר היום עומד המתח הכלכלי. מגבלות על עבודה בישראל ובעיה של מחסור במקומות תעסוקה

⁵ <https://www.flickr.com/photos/orhamilton/5716648572/in/photolist-ogcYJ9-9Hajsq-ohXrtz-dYQLA2-eSZp4-dYQKHH-5ZY2fM-dY WuHS-LoQL1-e8XBcC-oEwBWs-5Qa9TX-oPYLHT-jpfmU-jpehE-jpdQM-21Ex2Zb-os4qpM-ozDeWH-oogMj5-onTs9H-62gmW8-jpezE-5Qete3-9Ha5mh-9Hag47-9H9Ro7-9H6PkF-9H6Ud8-jpeRp-o1Kupx-9QGf1A-9QGf1C-o8NYke-9QGf1G-jpf7a-o8P1B7-fKqwJA-jpe5b-s53mUM-9QGf1J-5RtAff-ocdm3u-o8NTzy-ogoCWL-o8NWrt4-6vjFwy-ogp6KU-6pcFYn-7qMLRR>

בשטחי איו"ש מביאים לשיעורי אבטלה דו־ספרתיים בקרב הפלסטינים,⁶ וההכנסה של העובדים נמוכה מ־4000 ש"ח (בממוצע) בחודש. למצב זה "תורמים" מיסים גבוהים של הרשות. העבודה בישראל תורמת כ־20 אחוזים מכלל ההכנסות של משקי הבית בגדה, והשפעתה על היציבות החברתית היא קריטית.⁷ הפלסטינים המועסקים בישראל עוסקים לרוב בעבודות פשוטות בתחומי החקלאות והבנייה. התלות הגדלה בישראל מכניסה את הכלכלה הפלסטינית למצב בעייתי - ישראל יכולה מטעמי ביטחון לסגור את הגבולות ולהביא לאובדן ההכנסה החיונית.

שיעור האבטלה בקרב הצעירים גבוה מ־50 אחוזים.⁸ הדבר נובע גם מהכלכלה הפלסטינית החלשה וגם משום שלצעירים קשה במיוחד לקבל היתר עבודה בישראל. קבלת היתר עבודה כפופה לאישור ביטחוני, ומוענקת ברובה (כ־90 אחוזים) לנשואים. הגיל המינימלי לקבלת היתר עבודה עמד על 30 בשנת 2010, וירד ל־24 בשנת 2014.⁹ למרות שבגדה יש מוסדות אקדמיים רבים, שבהם לומדים עשרות אלפי פלסטינים, ההשכלה איננה מתורגמת לתעסוקה, וניתן למצוא לא מעט בעלי תואר אקדמי המועסקים בעבודה שאינה מתאימה להשכלתם. לזה נוסף עליה משמעותית בצפיפות אוכלוסין ביהודה ושומרון המביאה להאמרת מחירי הדור.¹⁰

יאוש פוליטי

קיים חוסר אמון ברשות הפלסטינית הנתפסת מושחתת, נגועה בנפוטיזם ואיננה מיטיבה עם הציבור. כך למשל הרחוב הפלסטיני זעם לאחר שנחשף כי יועץ של אבו־מאזן ניסה לגייס כספים כדי לבנות שכונת מגורים יוקרתית לבכירים ברשות. היועץ טען כי מדובר בפעילות נגד מתנחלים. ביקורת רבה נשמעת גם נגד אבו־מאזן על התעלמות משחיתות של מקורביו,¹¹ ו־65 אחוזים מהציבור סבורים שעליו להתפטר.¹² הארגונים הוותיקים ובכיריהם נתפסים מנותקים מהעם ומהצעירים. כשלוך המשא והמתן וסבבי ההסלמה התכופים יצרו חשדנות וחוסר אמון באפשרות לשלום ותפיסה של כשל המנהיגות הפלסטיני. הצעירים אינם מזדהים עם השלטון ומאשימים את ישראל שהיא משמרת אותו (באמצעות התיאום הצבאי), ואי לכך היא אשמה גם בתחלואיו. גם חמאס ושאר הארגונים אינם מצליחים להיות מוקד משיכה כלפי הצעירים הפלסטיניים.¹³

חוסר האמון בהנהגה עולה בקנה אחד עם התפרקות המנהיגות הערבית המסורתית במזרח התיכון במה שנקרא "האביב הערבי", ועם גל של התקוממויות

⁶ לשם השוואה שיעור האבטלה הישראלי עומד על 3.7 אחוזים.

⁷ קורין דגני, "הכלכלה שלא מציעה הרבה סיבות לאופטימיות", *TheMarker*, 7.11.2016.

⁸ שם.

⁹ בנק ישראל. **סקירה מזרח על תעסוקה פלסטינית בכלכלה הישראלית**. 2015.

¹⁰ מסמך פנימי.

¹¹ *AP*, "הפלסטינים זועמים: שחיתות במסווה של התנגדות להתנחלויות", *NRG*, 12.8.2015.

¹² סקרי דעת קהל של מכוני אלג'אח, PCPO, ו־AWRAD.

¹³ מסמך פנימי.

נגד השלטון המדכא במדינות ערב. במחאות השתתפו לרוב צעירים שתקשרו זה עם זה ברשתות חברתיות. אצל הצעירים הפלסטינים, כמו אצל ערביי המזרח התיכון, התסכול מתנאי החיים ומההנהגה הוותיקה הולידו את האירועים האלימים. רק רבע מהציבור הפלסטיני חושב שראש הרשות עושה כל שביכולתו כדי להביא לסיום הכיבוש. הנתון הזה מצטרף ל-64 אחוזים שרוצים שהנשיא יפרוש¹⁴. סקר שנערך ברשות מצביע בבירור על ייאוש - 32 אחוזים סבורים שהכיבוש יימשך עוד 50 שנה. הייאוש הוא לא רק מישראל (72 אחוזים סבורים שנתניהו אינו מייחס חשיבות לתגובות הפלסטינים), אלא גם ממדינות ערב - 66 אחוזים מאמינים שמדינות ערב אינן תומכות בעם הפלסטיני¹⁵.

הייאוש מהמצב הכלכלי והפוליטי והיעדר אמון בהנהגה הפלסטינית ובתהליך השלום הם כר פורה לתחושות התסכול המניעות את הצעירים לבצע לפיגועים. סקר דעת קהל של מכון PSR בראשות חליל' שקאקי מדצמבר 2015 מצביע על כך ש-67 אחוזים מקרב הציבור תומך בשימוש בדקירות. מחקרים פנימיים בקהילת המודיעין הצביעו שניכרת תמיכה במחאה ובפעילות טרור הנתפסות כ"באה מלמטה" והמזוהות עם מסרי "ההתנגדות האלימה והחמושה" יותר מאשר עם הציר המדיני ו"ההתנגדות העממית הבלתי אלימה" מבית המדרש של אבו-מאזן.

התסכול והייאוש אינם מאפיינים רק את צעירי יהודה ושומרון. תופעת ריבוי המחבלים משכונות בירושלים המזרחית היא מאפיין ייחודי ומרכזי של גל הטרור הנוכחי. הסיבה לכך יכולה להיות הוואקום הביטחוני השורר בשכונות, שבהן אין אחיזה עמוקה לכוחות הביטחון הישראליים ולמנגנוני הביטחון של הרשות, או בגלל היכולת המבצעית - הנגישות של הצעירים לירושלים היא טובה בשל היותם תושבי ישראל. התסכול הייחודי של ערביי מזרח ירושלים נובע מהתשתיות העירוניות המוזנחות ומהקשיים הכלכליים. למשל במזרח ירושלים קיים מחסור בכיתות לימוד המביא לנשירה משמעותית ולפערים חמורים בהשכלה ובתעסוקה. הפער הבולט בין מזרח למערב ירושלים מעצים את התחושות.

רשתות חברתיות ואמצעי תקשורת - מרכיב ההשראה

באמצעות מחשבים וטלפונים חכמים מתחברים צעירים לפלטפורמות דיגיטליות שבהן ניתן ליצור קשר עם אנשים אחרים ולהעביר קבצים מסוגים שונים - הודעות טקסט, סרטונים, תמונות, נתוני מיקום וניווט. עבור הצעירים, בעולם בכלל וברחוב הפלסטיני בפרט, זאת היא דרך תקשורת כמעט בלעדית, ובאמצעותה הם מתחזקים קשרי חברות, רומנטיקה, לימודים, וגם לצערנו הם מתכננים פיגועי טרור ומצהירים על כוונתם לבצעם. כך למשל המחבל איימן כרוד כתב "צוואה" בפוסט בפייסבוק לפני שדקר שני שוטרים בשער הפרחים בירושלים בספטמבר 2016 באמצעות סכין מטבח.

¹⁴ המרכז הפלסטיני לחקר המדיניות וסקרים. סקר. 2017.

¹⁵ שם.

הרשתות החברתיות מאופיינות בזמינות ובמהירות. מידע על פיגועים, בעיקר סרטונים ותמונות, עובר בתוך דקות בודדות לכל המדינה בשלל אמצעי תקשורת, והרשת החברתית יוצרת תפוצה ותהודה שאין דומות להן בכלי התקשורת המסורתיים. חרף היעדר פריסה סלולרית יכולות צריכת המידע ממקורות המידע החדשים גבוהות מאוד - יש יותר מחשבים ויותר טלפונים בקרב הציבור הפלסטיני¹⁶ לעיתים המידע ויזואלי בדמות תמונות וסרטונים כמעין סרט "אקשן" שלא ניתן להסיט ממנו את העיניים. ראו למשל פיגוע הדריסה בארמון הנציב בינואר 2017. זה הבסיס לתופעת ההשראה או ההדבקה - צעירים פלסטינים היושבים על הגדר רואים את ה"הצלחות" של הפיגועים ושואבים מהן עידוד לבצע פיגוע בעצמם. אם מישהו הצליח לעשות זאת אתמול, הדבר מסמן שזה "אפשרי גם היום". לעיתים קרובות לאחר פיגוע ניתן למצוא ברשתות החברתיות ברכות וביטויי גאווה במפגע ובמניעיו. בלטו במיוחד הקריאות ברשת לאחר פיגועי הדקירה שביצעו מהנד חלבי ופאדי עלון באוקטובר 2015. אם הר הבית, מבצעי זה"ל בעזה והתסכול האישי הם הגרור, הרשתות החברתיות הן המצע שעליו השריפה מתלקחת ומתפשטת במהירות - הן מעצימות את תופעת ההשראה.

עם זאת הרושם ומרכיב ההשראה של פיגועי הבודדים דעך, ככל שהם התרבו. הבודדים אכן נתפסים כגיבורים - הם מתפרסמים ברשתות החברתיות ובתקשורת, וכל פיגוע מקבל כותרות גם בצד הישראלי וגם בצד הפלסטיני - אך מצב זה נמשך זמן קצר בלבד עד שמגיע המחבל הבודד הבא.

כרזת הסתה ושבח לפיגועי דקירה שהועלתה לרשתות חברתיות (MEMRI)

¹⁶ מסמך פנימי.

מניעים רגשיים

תופעת הרשתות החברתיות הולכת יד ביד עם מניעים רגשיים של המחבלים הצעירים שאינם קשורים באופן ישיר לסכסוך או למתיחות עם חיילי צה"ל. הבחנו שהמחבלים מצאו בפיגועים מעין פורקן וביטוי לרגשות ומכאובים אישיים. לכן הפיגועים אינם נתפסים כהתאבדות רגילה, אלא כהקרבה למען האסלאם ולמען 'עמך' ("איסתי שהיד"). יש רצון להיות כמו השהידים של פיגועי האינתיפאדות שנתפסו כגיבורים פלסטיניים, ומעבר לזה קיים רצון שהדבר יוצג ברשתות החברתיות ויקבל הכרה חברתית.

המניע הרגשי בולט במיוחד אצל נשים. לדוגמה, סירוב ההורים לנישואי הבת או פגיעה של האישה או הנערה בכבוד המשפחה השפיעו על נשים לצאת לפיגוע. זאת היא גם הסיבה למעורבות הגבוהה של נשים באירועי השנים האחרונות לעומת פיגועי הטרור המאורגן של שנים עברו. העלייה במעורבות הנשים באה לידי ביטוי גם בהפגנות ובעימותים עם כוחות הביטחון הישראליים, והן זוכות לסיקור תקשורתי רב.¹⁷ בולט גם המניע של "יצירת כבוד" אצל פלסטינים המרגישים נחותים ביחס לסביבתם. תופעה זאת ניתן לראות בעיקר בכפרים ופחות בערים. הפיגוע הוא אמצעי ליצירת תדמית חברתית משופרת לצעירים שלרוב הם מדוכאים, אם בגלל מעמד חברתי ואם בשל אלימות במשפחה. הרצון "ליצור כבוד" יכול להיות גם מכוון ישירות נגד הישראלים משום שהם נתפסים כפוגעים בכבוד, בעיקר בכל הנוגע לפעילות צה"ל במחסומים. כך השילוב של קשר אישי ורצון לנקמה מייצר את המפגע הבודד.

הסתה

אף על פי שההסתה של הטרור המאורגן לא הייתה מרכיב משפיע מאוד על הבודדים, היא עדיין התקיימה. חמאס והג'יהאד הפלסטיני קראו להסלמה ואף הרחיבו את פעילותם ברשת. בין השאר הם ניסו ליזום פעולות תודעתיות ברשתות החברתיות, יצרו סרטוני הדגמה כיצד להרוג יהודים והשיאו עצות היכן לפעול וכיצד. לעומתן הרשות הפלסטינית שיחקה מעין משחק כפול - היא פעלה לצמצום התופעה בהיבט הביטחוני, ובד בבד היא הסיתה לפיגועים באמצעות האדרת שהידים באתרי אינטרנט של הפת"ח, מתן כספים למשפחות המחבלים ולאסירים. הפת"ח לא גינה את הפיגועים, והוא אף פרסם כרוזי תמיכה. הדבר החמור ביותר היה ביקורים של בכירי הרשות או התנזים בימי האבל על מות מחבלים. הרשות אף עודדה את הפלסטינים להשתתף בהלוויות שהיא עצמה ארגנה, ושבהן נכחו כוחות ביטחון ומשמר כבוד ונשאו את ארונות המחבלים.¹⁸

¹⁷ מסמך פנימי.

¹⁸ פעמים רבות הובהר לרשות הפלסטינית שישראל רואה בפעולות אלה הסתה. לבסוף הופסקו ההלוויות המאורגנות.

גורם נוסף המשמש מרחב מאפשר להסתה הוא המסגדים שמספרם עלה משמעותית בשנים האחרונות. למשל בשנת 2013 היו 1241 מסגדים ביו"ש, ובשנת 2014 קפץ המספר ל-1892 מסגדים¹⁹. העלייה הגדולה היא במספר המסגדים הקטנים והשכונתיים המקנים מרחב מאפשר לתופעות של הקצנה.

התמודדות שירות הביטחון הכללי - התרעה, הרתעה, הכרעה

שינוי תפיסה - הצורך בהרחבת המומחיות המסורתית

טרור הבודדים ומניעיו מעידים על שינוי בדפוס הפעילות הקלאסי של הטרור הפלסטיני המוכר. השינוי לא התרחש בבת אחת, אלא הוא היה התהוות שהתפתחה ודרשה מהשירות לפתח צורת חשיבה חדשה על טרור ועל מתן תשובה לשאלה כיצד יש לסכלו. המהות של השירות, ארגון מודיעין מסכל, לא השתנתה, אך היעדים המודיעיניים ומרכזי הכובד שמולם מתמודד הארגון התרחבו לאפיקים חדשים.

שירות הביטחון הכללי מופקד על שמירת ביטחון המדינה, סדרי המשטר הדמוקרטי ומוסדותיו מפני איומי טרור, ריגול, חתרנות, חבלה וחשיפת סודות המדינה. זה הוא ארגון מודיעין מסכל (מ"מ"ס) המחזיק בתפיסה התקפית-אופרטיבית והמבצע פעילויות סיכול יזומות. מאז שנת 1967 התפרסם השב"כ בשטחי איו"ש, אזח"ע (אזור חבל עזה) ורמת הגולן מתוך מטרה למנוע פעילות חבלנית עוינת מצד אוכלוסיית השטחים. כארגון מודיעין מסכל פועל השב"כ לאסוף מידע מודיעיני על רשתות טרור ועל תשתיות תוך שימוש נרחב במודיעין אנושי ("יומינט"), מודיעין אותות ("סיגינט"), מודיעין מחקריות, כריית מידע וסייבר ויצירת אינטגרציה של כלל דיסציפלינות המודיעין.

היכולת של שירות הביטחון הכללי לספק מידע נגיש, מהיר ומדויק מבוססת על מומחיות שפותחה ברבות השנים בהבנת הטרור המאורגן ועל יצירת תפיסת הפעלה וטכנולוגיה תומכת. תפיסת הסיכול המשולב מושתתת על איסוף ועל חיבור של פריטי מידע על מכלול התכונות והתכולות של ארגון הטרור: שגרת הארגון, ההיררכיה, ממלאי התפקידים, המפקדים, ערוצי הכספים והתקשורת, אנשי המקצוע - מהנדסים, מחסנאי אמל"ח, מפגעים ועוד. השב"כ מבקש גם לעשות ניתוח מעמיק של תפיסת הארגון: מי הם מנהיגיו הרוחניים והפוליטיים, ומה טיב הקשרים ביניהם. מבחינה מבצעית-טקטית השירות מתמקד בלמידה של דפוס הפעולה של חוליות מאורגנות וכוונתם לבצע ירי, חטיפה או שילוח מתאבדים. הלמידה מאפשרת פעולה אל מול מרכזי הכובד של החוליה המאורגנת - המפקד, האמל"ח והכספים.

ארגוני ביון אוספים מידע באמצעות 'חדירה' לרשתות פיזיות - שימוש במקורות חיים המדווחים על המתרחש מתוך הארגון; וחדירה לרשתות דיגיטליות - טלפונים ומחשבים. ידיעות מודיעיניות נאספות במערכות המידע ועוברות סינון, עיבוד טכני ועיבוד שפה תוך שימוש ביכולות טכנולוגיות מתקדמות. תהליך זה מאפשר להשיג מידע נגיש, ועל בסיסו נכתבות הערכות, ומתוכננים מבצעים בשטח. לשירות יש

¹⁹ מסמך פנימי.

תפיסה פרו-אקטיבית שייעודה לבצע פעולות יזומות אופרטיביות כדי להעמיק בהשגת מודיעין. לכן להכנת הידיעות המודיעיניות מתלוות המלצות מעשיות אל מול האיום שהוגדר בדיווח, או לפי הערכת הדסק. הפעולות יכולות להיות תקיפה בסייבר, תחקור, הפצת כרוזים ועוד.

המודיעין שאסף השב"כ, במיוחד בתקופת האינתיפאדה השנייה, הביא לפירוק תשתיות טרור ולמעצר של אלפי מחבלים תוך שילוב סיכולים ממוקדים של ראשי ארגוני הטרור הצבאיים והפוליטיים באזורים רבים באיו"ש וברצועת עזה. במשך שנים רבות היה הפת"ח, יחד עם ארגוני גא"פ והחזית העממית, הארגון המרכזי שמולו התמודד השב"כ. עם השנים, החל משנת 1987 לערך, עבר מרכז הכובד לתנועת החמאס. בכל שנות הפעילות של השירות התקיים שיתוף פעולה בין צה"ל, שלרוב היה הזרוע המבצעת בסיכול, לבין שירות הביטחון הכללי שסיפק את המודיעין הנוגע לאיתור המטרה ודיווח על סדר היום שלה.

המומחיות של השירות, שהותאמה למציאות בשטח, הייתה מושתת כמעט כולה על תשתיות טרור מאורגנות ועל למידה ארוכת שנים והבנה עמוקה של רצועת עזה ואזור יהודה ושומרון. לשב"כ יש במיוחד היכרות אינטימית של עשרות שנים עם היריב - חמולות, מנהיגים, מבני ארגונים ועוד - יכולת שאינה קיימת תמיד בצה"ל. באזורים מוכרים לשב"כ, כדוגמת חברון, שכם, רמאללה, ג'נין, ועזה, קל יחסית לפצח תשתית טרור של ארגון ולפרקה, אבל מסובך יותר לעשות כן לטרור של 'בודדים'. המציאות השתנתה והציבה קושי אמיתי להבנה ולזיהוי מוקדם של טרור בדפוס פעולה החדש שהצטרף לטרור המאורגן, אך לא החליף אותו.

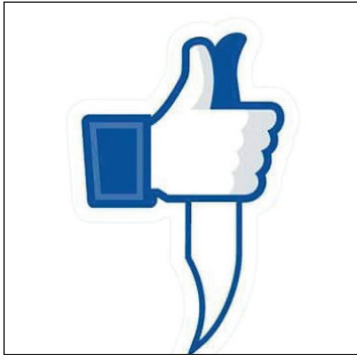
בטרור הבודדים לא הייתה כתובת ברורה שאותה ניתן היה לחקור. בעבר השירות התמקד במספר ארגונים ובחוליות הטרור שהיו להן חתימות גבוהות, אך בין השנים 2014-2017 השירות ניצב בפני מפגעים בודדים שלא היו להם חתימות מבצעיות ברורות. יתרה מזו, לא היה עליהם כל מידע מודיעיני במערכות המידע של השירות, היות שרובם היו צעירים מאוד ולא נטלו חלק בעבר בטרור ובאלימות. עובדה זאת הקשתה על יכולת הזיהוי המוקדם ועל מתן התרעות. המומחיות של השירות בטרור מאורגן ובפיצוח תשתיותיו לא התאימה לטרור הבודדים, ולכן נדרש מענה מסוג חדש.

התרעה

השירות נדרש לייצר מודיעין והתרעות ולסכל פיגועים, אך הוא הבין שהמענה לבעיה לא יימצא רק במערכות המידע המסורתיות, ויש לפתח מודלים להתרעה המבוססים על איסוף באפיקים חדשים. המענה כלל שינוי מהותי של הצי"ח (מנגנון ציון הידיעות החיוניות למפקד) ופיתוח מודלים לפענוח אירוע המבוססים על ניתוח מאפייני המפגעים מאפיינים אישיותיים של המפגעים, ניתוח אופיים, למידה מדוגמאות קודמות ועוד. במקום חיפוש אחר מודל פעילות של היריב, עברנו לאיתור

סימנים המעידים על שינוי התנהגות. ההבדל בין שני המודלים הוא שההתנהגות לא נצפתה במישור הפיזי - שגרת הפעילות של הארגון או איתור אמ"ח - אלא האיסוף נדרש לזהות היכן המפגעים נמצאים דיגיטלית - ברשת.

השימוש של הצעירים באינטרנט וברשתות חברתיות מייצר סימנים שהם מעין חתימות דיגיטליות, כמו רשומות, לייקים, תגובות, פרצופונים ("אימוג'ים"), קטעי קול ואותות טכניים של שעה ומיקום. כך ניתן ליצור "תיק רשת", והפרסום על

גבי הפלטפורמה הדיגיטלית מספק פעמים רבות מניע וכוונה לבצע פיגוע, שלאחריו יוצאים מייד ובאופן ספונטני למימוש. המימוש מתקיים באופן יחידני או בחוליות של שניים עד שלושה אנשים. כלומר מדובר ב"ארגון שטוח" שאין בו היררכיה, ושמשיג את אמצעי הנשק מהבית או ממחרטות פשוטות.

ניתן לזהות מחבלים פוטנציאליים מפעילויותיהם ברשת (איור הסתה שהופיע בפייסבוק)

לכן השירות מחפש סימנים מעידים לפעולות מכינות (פוסט ברשת החברתית, קניית נשק), עלייה או ירידה בנפח פעילות, יצירת קשרים חדשים, התחברות לקהילה וירטואלית חשודה ועוד. ניטור של הרשת וזיהוי של פעילות חריגה ברשת מתוך "ים המידע" העלתה לגבי הבודדים התרעות שלא התאפשרו באמצעות המודיעין המסורתי. האתגר היה זיהוי מבעוד מועד של חתימות דיגיטליות באמצעות סנסורים, בדיקה של אמינות החתימות והצלבתן עם מקורות המידע המסורתיים (מצלמות, סרטונים, מודיעין אנושי). **הזיכרון הארגוני לא הוחלף אלא הורחב.**

עם ההבנה של הטרור החדש ופיתוח מודלים חדשים נדרש השירות לשינוי מהותי של הכלים והיישומים שבהם הוא עושה שימוש. לכן היה צורך בכוון מחדש של המשאבים והסנסורים. השירות תכנן ופיתח כלים טכנולוגיים, מבצעים ומודיעיניים חדשים של כריית מידע, הפקה והיתוך מתוך רשת האינטרנט. מייד לאחר מכן הוא העבירם לשימוש יחידות הקצה לאור תפיסה של מודיעין מסכל מהיר ואיכותי. כמובן ששינוי כזה אינו פשוט ודורש שיח בין מדרגי להסתת הסנסורים לאפיקים חדשים.

השירות שיפר את איכות המודלים שלו באמצעות היתוך המידע ועיבודו ושינוי אפיקי האיסוף, אך הוא נדרש גם לשפר את המודלים שיפור כמותי. לכן היה צורך בשיתוף פעולה עם גורמים נוספים במערכת הביטחון שיש להם נתונים ומידע חיוניים להתמודדות עם טרור הבודדים. כך התגבש שיתוף פעולה הדוק ופורה עם פיקוד המרכז ועם אגף המודיעין. פגישות שהתקיימו בין שלושת הגופים, אפשרו לשב"כ ולפקמ"ז להעלות את הצורך ואת מאפייני הבעיה בפני אמ"ן, שהוא ארגון

המודיעין המרכזי בישראל מבחינת גודל הארגון, היקף המשימות ומשאבים לבניין כוח ולתשתיות. בעת תחילת האירועים (2014) אמ"ן התמקד בזירות ובתחומים אחרים, ובכל הנוגע לאיו"ש הוא התעסק בעיקר במחקר ובאיסוף על הדרג המדיני - הרשות הפלסטינית. בזכות הפגישות חלה עליית מדרגה באיסוף ובמחקר של זירת איו"ש בהיבט הטקטי - בסיגנינט, בוויזינט, בסייבר ועוד. מקור מידע חשוב ונוסף היה מחלקת האיסוף של מתאם פעולות צה"ל בשטחים, שבזכות אינטגרציה בין אמצעים גלויים, מידע מעיתונים וסקרים, היא אפשרה הבנה של מגמות חברתיות, כלכליות ופוליטיות, שהייתה להן השפעה על המצב הביטחוני.

לשפע המידע החדש, שהושג באמצעות אמצעי מודיעין וטכנולוגיה חשאיים, נוספו רישומים מהמחסומים הצבאיים, רשומות של רכב, מידע על משוחררי עסקת גלעד שליט ונתונים נוספים. אלה הגיעו בעיקר מתשתית הידע של אמ"ן (שפעלה במקביל לתשתית הידע של השירות) במה שנקרא "הפרויקט לרישות מרחב יהודה ושומרון". תשתית הידע של אמ"ן לכיסוי האוכלוסייה באיו"ש יצרה שכבות מידע רבות שאפשרו הצלבה בין פרטים מזהים רבים. בשונה מכך התשתית של השירות כוונה ליצירת תיקי תוכן על ישויות (אישים, מחשבים, בתים) המקושרים למודיעין גיאוגרפי ולמודיעין ארגוני או משפחתי (למי האיש מקושר?). השילוב בין האיסוף של אמ"ן לבין העיבוד והניתוח של השירות אפשר לזהות את החיבורים בין הישויות ואת הקשר למפגעים ולהשיג תובנות בצורה של "360 מעלות", במטרה ליצר **חוכמה מודיעינית סיכולית**.

המומחיות המסורתית של השירות והכרת השטח מצד הרכזים והחוקרים הייתה כלי עיקרי ליצירת תעדוף בין פריטי המידע השונים ולמתן התרעות. מומחיות זו הלכה יד ביד עם מומחיות טכנולוגית של אנשי מערכות המידע (אנליסטים ואנשי "ביג דאטה") בסידור, בארגון ובמפתוח ("indexing") המידע הרצוי. למשל באמצעות יצירת כלים טכנולוגיים לסריקת הרשת. כך פותחו מערכות ניטור וצינון. לפי הצי"ח התבצע ניטור של נושאי עניין על פי פעילותם ברשת ואחרי כן ניתן להם ציון שנבע מרמת האיום שנושאי העניין מפגינים. אם בעבר התפיסה הייתה בינארית - משתייך לארגון טרור או לא - כעת המודלים כוללים דירוג של האיום בהתאם לפעילות שהוא מפגין ברשת ובאמצעים אחרים. האתגר היה להבדיל בין מפגע בודד פוטנציאלי אמיתי לבין ביטויי שנאה שאין בסופן פעילות ("רק דיבורים"). תנאי להצלחה של השימוש במערכות מידע נעוץ בנגישות של הידיעות המודיעיניות לכלל המשתמשים, ללא מידור.

איסוף המידע המגוון וכרייתו, ההיתוך והעיבוד המהיר יחד עם מערכות הניטור והצינון, שיתוף מידע בין ארגונים (והבנייה טכנולוגית נדרשת) באופן של פעולות מהירות בקווים קצרים שיכללו את יכולת ההתרעה כמאמץ עיקרי של השירות אל מול טרור הבודדים.

הכרעה

לאחר שהושלמה תשתית הידע, האתגר הבא היה הכרעה של טרור הבודדים ולכל הפחות צמצום שלו לרמה נסבלת. האתגר הגדול למצוא את הדרך לפעול בנחישות אל מול הגורמים המעודדים טרור ובמקביל לדאוג שפעולות הסיכול שלנו לא תלדנה מפגעים נוספים. המענה לאתגר כונה בשם "המענה המשולב". מדובר בפעולה כירורגית ומדויקת, מגובה באסטרטגיה ובתכלית ברורות. דווקא אל מול טרור הבודדים נדרשנו לתת מענה מדויק וכירורגי יותר מאשר בהתמודדות אל מול טרור מאורגן. פעולה נגד חמאס יכולה להיות "רועשת" יותר מפעולה המופנית נגד מפגע בודד המייצג מקרה של "אויב נעלם", ולפעולה קולקטיבית אין תרומה משמעותית להכרעה.

תהליך קבלת ההחלטות על דרכי הפעולה כלל מפגשים תכופים בין קצינים מפיקוד המרכז ומהמנהל האזרחי ואנשי השב"כ, ועיקר ההחלטות היו **להימנע מענישה קולקטיבית או מפעולה אגרסיבית שאינה הכרחית ואינה אפקטיבית**. לדוגמה, הצבת מחסומים או הטלת כתר על כפרים שיפגעו בשגרת החיים ויגבירו את המתח החברתי המוביל ליצירת מפגעים. המענה המשולב כלל "מקלות וגזרים", וכל אחד מגופי הביטחון נשא במשא אחר, וביחד הם הביאו להשפעה מצרפית. מימוש "המענה המשולב" כלל מגוון ערוצי פעולה ושת"פ בין גופי מערכת הביטחון הפועלים באיו"ש - השב"כ, מתאם פעולות צה"ל בשטחים (בפרט המנהל האזרחי), פיקוד המרכז, כולל אוגדת איו"ש והחטיבות, וכן סיוע של גופי הביטחון הפלסטיניים.

צה"ל - המענה הותאם לשלוש קבוצות משנה: "מפגעים", "מורתעים" ו"מחוץ למעגל האלימות". אל מול המפגעים נערך בקצה כוח מבצעי חד להתמודדות ישירה עם האיום (כולל פעולות סיכול); אל מול המורתעים פעלו כוחות לחיזוק ההרתעה ומערכה נגד ההסתה; ואל מול הקבוצה האחרונה נעשה מאמץ, בעיקר באמצעות המנהל האזרחי, לשיפור מתמיד של איכות החיים.²⁰

המנהל האזרחי - השתמש במגוון כלים שעמדו לרשותו לשיפור הכלכלה ולסיוע אזרחי לרשות הפלסטינית. גם בזמן הפיגועים המנהל המשיך בסיוע הומניטרי ובפעילות אזרחית למען האוכלוסייה הפלסטינית שאינה מעורבת באמצעות הקמת מרפאות, כיבוי אש ושאר עניינים אזרחיים. המנהל האזרחי גם הצליח לקיים ערוץ קשר עם מנהיגים אזרחיים פלסטיניים להרגעת האוכלוסייה המקומית וכך למנוע מראש הופעה של מפגעים פוטנציאליים. המנהל השלים את צה"ל והשב"כ במסגרת התפיסה הרחבה. המנהל העביר מסרים למנהיגות האזרחית והביטחונית - להרגיע את השטח, להפחית את ההסתה בבתי הספר ולזהות ילדים פוטנציאליים שרגישים להסתה.

²⁰ ליאור כרמלי, "למידה והתפתחות המענה המבצעי במערכת 'גודל השעה' 2015-2016", **בין הקטבים** 15, (צה"ל: מרכז דדו, מרץ 2018), עמ' 145-146. להרחבה על המענה הצבאי ראו גיליון 15 של **בין הקטבים** "בטחון שוטף והמערכה שבין המלחמות - חלק א'".

אף על פי שאין מדובר בשחקן שלקח חלק במדיניות המענה המשולב, עדיין הוא היה גורם משמעותי במערכה. הרשות הפלסטינית, בכלל זה מנגנוני המודיעין והתיאום הביטחוני שלה, עברה התפתחות לאורך האירועים. בשלבים הראשונים הם נמנעו מפעולות ותמכו תמיכה מסוימת בפיגועים, כמו שצוין קודם. בשלבים מאוחרים יותר התפתחה הבנה, שישראל וארה"ב חיזקו אותה, שהפיגועים והמתיחות פוגעים לא רק בישראל, אלא גם ברשות ובחוסנה. פיגועי הבודדים מערערים את התפיסה שהרש"פ שולטת בשטח ויודעת להתמודד עם הטרור, ולכן הם מערערים את מעמדה הפוליטי. נוצרה הבנה שאם הרש"פ לא תשקיע מאמץ בטיפול באירועים, צה"ל והשב"כ יערכו פעולות אקטיביות יותר ואף ייכנסו לשטחי הרשות בתדירות גבוהה יותר.

לאור זאת החלו גופי הביטחון הפלסטיניים להירתם כדי לסייע בעצירת המפגעים. ההירתמות התבטאה בפעולות ישירות ואקטיביות של הרשות ומנגנוניה לשם עצירת המחבלים מבעוד מועד. כך למשל אם עלה חשד לגבי מפגע, או אם זוהו צעירים הנמצאים במצבי מצוקה והנמצאים בפוטנציאל לביצוע פיגוע - אז פעלה הרשות אל מול המשפחות של הצעירים במטרה שהדור המבוגר ישפיע עליהם ויניא אותם מפיגוע. לעיתים, אם לא הייתה ברירה, הרשות גם עשתה מאמצים אקטיביים כדי לעצור מפגע. הרשות גם צמצמה את הנראות שלה בהלוויות מחבלים, ופעלה לצמצום חיכוך על הצירים הישראליים. מאמצים מרובים אלה, שלעיתים גרמו להאשמת הרשות בשיתוף פעולה עם ישראל, הביאו לשינוי משמעותי במגמת פיגועי הבודדים.

הרתעה

פעולות השירות מבקשות לא רק לסכל פיגועים בטווח הזמן הקרוב מאוד, אלא הן מופנות גם לסכל אותם בטווח הזמן הארוך באמצעות הרתעה. הרתעה היא סוגיה קשה לפיצוח מול ארגוני טרור, ומול בודדים הסוגיה מורכבת אף יותר. אפשר להגדיר ולהרתיע באופן ישיר ישות ארגונית ממוסדת באמצעות שיחות אזהרה, הגבלת הכניסה לתחומי ישראל, מעצרים מנהליים של כל פעילי הארגון, תחקור ועוד. כלים אלה כמעט ואינם מתאימים לבודדים, משום שמעצר של אחד לא בהכרח ירתיע את השני - אין תלות בין המפגעים! לכן נדרש לפתח כלי הרתעה קונקרטיים שיבטאו את הקשר בין הבודד לבין התנהגות שאינה רצויה. כך למשל ניתן לעצור בודדים או להזהיר אותם על סמך ההתבטאויות שלהם או על סמך התנהגותם ברשת.

עדיין ההרתעה של הבודד היא קשה. לכן התפיסה של השירות היא שיש להרתיע את המשפחה ואת הסביבה הקרובה, והן תעצורנה את המפגע. הנחת העבודה היא שגם אם המפגע הבודד אינו משתף אף אחד בכוונותיו, עדיין בחברה הפלסטינית, החמולתית, הסביבה הקרובה מסוגלת לזהות שינוי בהתנהגות. לכן פעולות שמטרתן השפעה על קרובים ועל משפחה יכולות להביא אותם לטפל בבודד ולדווח למנגנונים הפלסטיניים. האמצעי הבולט ביותר בתחום זה הוא ענישה כלכלית. כך למשל פועל

השירות לחילוט כספי הטרור שהועברו למשפחות. לעיתים כספי הטרור הם מניע נוסף לצאת לפיגוע - כדי לעזור למשפחה - ולכן בחילוט הכספים מועבר מסר ברור למפגע ולמשפחתו שהם לא ירוויחו דבר מפעולת טרור. עוד הסתבר שמניעת אישורי עבודה ורשיונות יכולה להיות כלי הרתעה כואב.

ההרתעה במקרה של הבודדים מתכתבת בצורה עמוקה עם הנושא התודעתי-רגשי, ואם מנהלים את העניין בתבונה, ניתן לייצר הרתעה. אחד הכלים להרתעה הוא פעולות השחרה של המפגעים. אם המאפיין העיקרי של תופעת הבודדים הוא מרכיב ההשראה, כלי זה מיועד לנטרל אותה. ערוצי המדיה והרשתות החברתיות מציגים את המפגעים כגיבורים לאומיים, מלאי אתוס ושליחות, והם מלאים עידודים וברכות המתמרצות צעירים נוספים לבצע פיגועים. מטרת פעולות ההשחרה היא להציג מידע הסותר את התדמית ההרואית של המפגעים באמצעות גילוי של מניעים אישיים לפיגוע שאין בהם דבר עם מטרה לאומית, כמו בעיה נפשית של המפגע או מניע מיני. ההשחרה מאזנת את הפרסום הנרחב ומכרסמת בהצדקה לפיגוע.

כוחות צה"ל הורסים בית מחבל (צילום: דובר צה"ל)

בעיה מרכזית בכלי הרתעה היא מידת האפקטיביות שלהם. אי החזרת גופות היא כלי שביקש ליצור הרתעה, אך מתוך חיכוך של השירות עם האויב ולמידה נוצרה הבנה שהכלי אינו אפקטיבי. כאשר הוחזרו הגופות נערכו הלוויות המוניות בליווי של שוטרים פלסטיניים, אך אם לא החזרנו גופות, המשפחות נפגעו עמוקות. במקום למנוע פיגועים יצרנו נזק תודעתי, ולא נראה שהייתה לזה השפעה על הפיגועים. לעומת זאת הריסות הבתים התגלו ככלי אפקטיבי. יש הטוענים שהריסות בתים

מלבנות את הטרור, אך דיווחים מודיעיניים מעידים דווקא ההפך - מדובר בכלי חזק מאוד וקשה מאוד המייצר הרתעה - לא כלפי המפגע, אלא לסביבתו. בשנים האחרונות התקבלו עשרות דיווחים על משפחות שמנעו פיגועים או עיכבו אחרים באמצעות דיווח לרשות הפלסטינית (ובחלק מועט מהמקרים דיווחו לישראל) על ילדיהם או קרוביהם על מנת להימנע מהריסת בתיהם. מדד מצוין לכך היו דיווחים למשטרה הפלסטינית על היעדרות מהבית בנסיבות שאינן ברורות. מנגד קיימת נטייה אנושית להתרגל ולהסתגל לכלי הרתעה - קשה ככל שיהיה. כדי לשמר את האפקטיביות של כלי ההרתעה חשוב להפעיל את הכלים האלה קרוב ככל הניתן לאירוע, וכך לייצר אפקט מרבי של הרתעה. במקביל יש להימנע משימוש תכוף בכלים על מנת שלא לייצר שחיקה.

סיכום ומבט לעתיד

הטרור הוא תופעה מוכרת, ולעיתים נדירות מתרחש שינוי שדורש גיבוש תובנות חדשות. אתגר כזה ניצב בפני השירות בזמן אירועי "גודל השעה". אפשר לטעון שהיעילות של מערכת הביטחון מול האיום של הטרור המאורגן ונטילת היכולת של האויב הייתה גבוהה כל כך, עד שהיא "יצרה" איום חדש. זה מאפיין מוכר של העימות הא-סימטרי שמולו עומדת ישראל, ואליו נלווה הקושי להתמודד עם המוטיבציה ועם היצירתיות של הטרור הפלסטיני ששינה את מאפייניו לאורך השנים.

שירות הביטחון הכללי עבר מהתמחות בלעדית בטרור מאורגן לפיתוח תשתית ידע חדש ויצירת מענה משולב לטרור הבודדים. המענה התגבש בשלבים, ובכל שלב הצטרפו עוד שותפים למאמץ לשמירת השקט וסיכול הפיגועים ביהודה ושומרון. הצלחת המענה ואופן ההתמודדות עם האירועים נעוצה לא רק באמצעי איסוף מתקדם, אלא בעיקר במאמץ משותף של כלל הגופים הביטחוניים שתפקידם לשמור על השקט ביהודה ושומרון. לולא ההירתמות ותחושת הדחיפות העזה שאפיינה את כל הגופים, לולא השיח והשפה המשותפת שנוצרו, לולא הבניית המידע וניתוחו, ובעיקר לולא ההבנה שמדובר באתגר חדש הדורש מענה שונה - לא היינו מגיעים להישגים הנדרשים.

שיתוף הפעולה הבין-ארגוני, יחד עם תשתית הידע החדש שנוצר, המבוסס על פעילות במרחב האינטרנט ופעולות פסיביות ואקטיביות מדויקות, הביאו לשיפור בשלושת מרכיבי תפיסת הביטחון (התרעה, התרעה והכרעה) בהתמודדות אל מול הטרור הפלסטיני. האתגר החדש גם הביא את השירות לאימוץ שיטות עבודה וטכנולוגיות מתקדמות המבשרות עליית מדרגה ביתרון האיכותי ועל העליונות המודיעינית בשטחי יהודה ושומרון ומאוחר יותר גם בעזה.

המענה הטכנולוגי-מודיעיני הועיל למערכה, אך חשוב לציין שהמענה נוצר בתגובה לאירועים, והוא לא קדם להם או צפה אותם ונערך להם. נדגיש שאילו השירות היה מזהה את השימוש של הפלסטינים ברשתות החברתיות מספר שנים קודם לכן,

ייתכן שהוא היה יכול להקים תשתית ידע שהייתה ממתנת ואולי אף מונעת את התנופה הגדולה של הפיגועים ואת מאפייני ההשראה שלהם.

אירועי "גודל השעה" יכולים לשמש מצפן לכיוון ההתפתחות של ארגוני מודיעין בעשורים הקרובים. האתגר שעימו התמודדנו מלמד על היווצרותו של מרחב חדש-ישן שבו המערכות הקלאסיות משולבות עם האינטרנט כמרחב פעולה מרכזי ברמה האופרטיבית וברמת האיסוף. מערכות בינה מלאכותית (AI) ולמידת מכונה יהפכו משמעותיות יותר ויותר, והן תאפשרנה התמודדות עם מסות של מידע, עיבוד, היתוך והסקת מסקנות מהירה. מערכות אלה תצטרפנה, אך הן לא תחלפנה, להבנה עמוקה של הלכי רוח ושכבות עומק באוכלוסייה. כבר היום האתגר שעימו התמודד השב"כ הוא דוגמה לארגוני רבים בחו"ל שלמדו את המענה ואת השיטות שגיבש השירות. השלב הבא יהיה מעבר ממיצוי מידע לחיזוי מידע. כך למשל "מכונה לומדת" תאסוף מידע ממגוון מקורות, חשאים וגלויים, תזהה דפוסים ואנומליות ותוכל להצביע על תופעות ולצפות אירועים עתידיים. קפיצה טכנולוגית זו תאפשר היערכות מבעוד מועד לאירועי הסלמה ואולי אף תאפשר למנוע אותם.

רשימת מקורות

- דגני, קורין. "הכלכלה שלא מציעה הרבה סיבות לאופטימיות". *TheMarker*. 7.11.2016.
- כרמלי, ליאור. "למידה והתפתחות המענה המבצעי במערכת 'גודל השעה' 2015-2016". **בין הקטבים** 15. צה"ל: מרכז דדו, מרץ 2018.
- AP. "הפלסטינים זועמים: שחיתות במסווה של התנגדות להתנחלויות". *NRG*. 12.8.2015.

סקרים וסקירות כלכליות

- בנק ישראל. **סקירה מדוח על תעסוקה פלסטינית בכלכלה הישראלית**. 2015.
- המרכז הפלסטיני לחקר המדיניות וסקרים. **סקר**. 2017.
- סקרי דעת קהל של מכוני אלג'אח, PCPO, ו-AWRAD.

